

Οι ποικιλίες της γλώσσας

Στη γλώσσα αποτυπώνονται οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε γλωσσικής κοινότητας. Έτσι, προκύπτει μια γλωσσική πολυμορφία, με πολλές διαφορετικές γλωσσικές χρήσεις/συμπεριφορές, τις λεγόμενες γλωσσικές ποικιλίες, που καθορίζονται από γεωγραφικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι γλωσσικές ποικιλίες διακρίνονται σε γεωγραφικές (οριζόντια κατάταξη) και κοινωνικές (κάθετη κατάταξη).

Γεωγραφικές Γλωσσικές Ποικιλίες - Ορισμοί	
Κοινή Γλώσσα	Κοινή ονομάζεται η επίσημη γλώσσα μιας χώρας που χρησιμοποιείται από όλους (ακόμα και από όσους μιλούν διαλεκτικά ή ιδιωματικά).
Ιδιώμα	Ιδιώμα ονομάζεται η μικρή απόκλιση από την κοινή γλώσσα, που δεν εμποδίζει ιδιαίτερα την κατανόηση από τους ομιλητές της κοινής. Ως ιδιώματα της ελληνικής γλώσσας νοούνται τα θρακιώτικα, μακεδονικά, ηπειρωτικά, θεσσαλικά και στερεοελλαδίτικα (βόρεια ιδιώματα), τα πελοποννησιακά και κρητικά (νότια ιδιώματα), τα κυπριακά, χιώτικα και δωδεκανησιακά (ανατολικά ιδιώματα) και τα επτανησιακά και κυκλαδικά (δυτικά ιδιώματα).
Διάλεκτος	Διάλεκτος ονομάζεται η μορφή μιας γλώσσας που παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις από την κοινή ως προς την προφορά, τη γραμματικοσυντακτική δομή και το λεξιλόγιο. Οι ομιλητές της εντοπίζονται σε συγκεκριμένες περιοχές και γίνονται δύσκολα κατανοητοί. Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν τέσσερις διάλεκτοι: η ιωνική – αττική, η δωρική, η αρκαδοκυπριακή και η βορειοδυτική. Στη νεότερη εποχή, απαντούν τα ποντιακά , τα καπαδοκικά , τα τσακωνικά και τα κατωιταλικά . Από μερικούς θεωρούνται επίσης διάλεκτοι τα κυπριακά και τα κρητικά.
Ιδιωματισμός	Ιδιωματισμός είναι μια ιδιωματική λέξη / τύπος που δε συνηθίζεται στην κοινή γλώσσα. Π.χ., <i>με λέει</i> [= μου λέει (συντακτικός ιδιωματισμός των βορείων ιδιωμάτων)], <i>αφορδακός</i> [= βάτραχος (λεξιλογικό ιδίωμα των κρητικών)] και <i>πιδί</i> [= παιδί (φωνολογικός ιδιωματισμός)].
Ιδιωτισμός	Ιδιωτισμός ονομάζεται η έκφραση που λέγεται μόνο σε μια συγκεκριμένη γλώσσα και έχει λάβει ξεχωριστή, συνήθως μεταφορική, σημασία π.χ. <i>τρώνει ξύλο</i> , <i>τό 'βαλε στα πόδια</i> , <i>κλείνω τα δεκαπέντε</i> .

Οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα οφείλονται στην περιορισμένη επικοινωνία ανθρώπων από διαφορετικές περιοχές. Σήμερα, το φαινόμενο αυτό τείνει να εκλείψει λόγω των εξελιγμένων μέσων μεταφοράς και επικοινωνίας. Παράλληλα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προβάλλουν την κοινή γλώσσα, με αποτέλεσμα να λειτουργούν ανασταλτικά στη δημιουργία και διατήρηση των διαλέκτων – ιδιωμάτων.

Η αξία των τοπικών ιδιωμάτων και των διαλέκτων.

Αποκαλύπτουν την πολιτισμική ιδιαιτερότητα μιας τοπικής κοινωνίας

- Είναι συνυφασμένα με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία μιας γλωσσικής κοινότητας, καθώς εκφράζουν με αυθεντικό τρόπο τις αντιλήψεις, τα ήθη, τα συναισθήματα, τους οραματισμούς και τους πόθους της λαϊκής ψυχής.
- Αποκαλύπτουν τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι μιας περιοχής βιώνουν, αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τον κόσμο, όπως αυτός αποτυπώνεται στα επίπεδα του λεξιλογίου και της φωνητικής.
- Συμπυκνώνουν τη σοφία και την πείρα των ανθρώπων ενός τόπου και αναδεικνύουν παραστατικά το πνεύμα, τις αξίες και το ήθος τους.

Ενισχύουν τους συνεκτικούς δεσμούς των μελών μιας κοινότητας

- Διατηρούν ισχυρή την συνοχή των κατοίκων μιας περιοχής, καθώς υπογραμμίζουν τα στοιχεία της ομοιογένειας, τις κοινές αξίες, τα κοινά ήθη και έθιμα, που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά.
- Ευνοούν την κοινωνικοποίηση των νέων μελών της κοινότητας και ενισχύουν τους δεσμούς τους με τον τόπο και τους ανθρώπους του.

Εμπλουτίζουν με την ποικιλία τους τον εθνικό πολιτισμό

- Συνιστούν τεκμήριο της πολυμορφίας και της ετερογένειας της ενιαίας ελληνικής γλώσσας και αναδεικνύουν τον ανεξάντλητο πλούτο της.

- Αποτελούν συστατικό στοιχείο της σύγχρονης εθνικής ταυτότητας, καθώς εντάσσονται στον κορμό της επίσημης εθνικής γλώσσας και είναι συνυφασμένα με την ιστορία και τον πολιτισμό του ελληνικού λαού.

Γιατί συρρικνώνονται και σταδιακά χάνονται τα τοπικά ιδιώματα;

Αν και η αξία των τοπικών ιδιωμάτων είναι σημαντική, στις μέρες μας συχνά απαξιώνονται, αντιμετωπίζονται μειωτικά, με συνέπεια να καταδικάζονται σε μια ιδιότυπη λήθη, καθώς η χρήση τους αποθαρρύνεται.

Στην υποτίμηση και υποβάθμιση των διαλέκτων και των ιδιωμάτων συμβάλλουν:

Η διευκόλυνση της επικοινωνίας μεταξύ των γεωγραφικών περιοχών της χώρας

- Η εκμηδένιση των αποστάσεων και η αύξηση της κινητικότητας των ανθρώπων προς τα σύγχρονα αστικά κέντρα κατέστησαν τα ιδιώματα εμπόδιο στην επικοινωνία ανθρώπων με διαφορετικές γλωσσικές καταβολές και επέβαλαν σταδιακά τη χρήση ενός ενιαίου γλωσσικού κώδικα.

Η πανελλαδική εμβέλεια των μέσων μαζικής ενημέρωσης

- Η κυριαρχία του δημοσιογραφικού -ιδιαίτερα του τηλεοπτικού- λόγου στην καθημερινή ζωή με τις εφημερίδες, τους ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς σταθμούς συνέλαβε στην εξασθένηση των ιδιωμάτων και την εδραίωση της κοινής νέας ελληνικής γλώσσας.

Η διδασκαλία της επίσημης γλώσσας στην εκπαίδευση

- Η καθιέρωση της υποχρεωτικής εννιάχρονης εκπαίδευσης και η συστηματική διδασκαλία της κοινής νεοελληνικής γλώσσας οδήγησε στη σταδιακή απομάκρυνση των νέων από τα ιδιώματα του τόπου τους και στην εναρμόνιση της γλωσσικής τους συμπεριφοράς με βάση τους κανόνες, τη γραμματική και τη φωνητική της κοινής γλώσσας.

Η επιτάχυνση των πολιτιστικών αλληλεπιδράσεων σε παγκόσμια κλίμακα

- Η παγκόσμια εξάπλωση των μέσων ενημέρωσης και του διαδικτύου διευκόλυνε την επιβολή πολιτιστικών -επομένως και γλωσσικών- στοιχείων από τις «ισχυρές» χώρες και καλλιέργησε ένα πνεύμα απαξίωσης της παράδοσης και της γλωσσικής ταυτότητας, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο.

Κίνδυνοι που απορρέουν από την εμμονή στη χρήση των ιδιωμάτων

Τα τοπικά ιδιώματα αποτελούν τεκμήριο του ανεξάντλητου πλούτου της εθνικής μας γλώσσας και, επομένως, η συρρίκνωσή τους αφαιρεί ζωτικά στοιχεία του γλωσσικού -και εθνικού- μας πολιτισμού. Ωστόσο, η χρήση των τοπικών ιδιωμάτων θα πρέπει να περιορίζεται σε λογικά όρια, καθώς η αποκλειστική χρήση τους σε κάθε επικοινωνιακή περίπτωση:

- Είναι δυνατόν να αποξενώσει τον χρήστη από την κοινή μητρική γλώσσα και να λειτουργήσει αποθαρρυντικά για την εκμάθησή της στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- Υπονομεύει τη δυνατότητα αποτελεσματικής επικοινωνίας, ιδιαίτερα με χρήστες διαφορετικού ιδιώματος.
- Δεν συνάδει με τα επικοινωνιακά περιβάλλοντα στα οποία καλείται ο νέος να λειτουργήσει (π.χ. σε μια επαγγελματική συνέντευξη ή σε έναν διάλογο υψηλού επιπέδου).
- Μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη ενός κακώς νοούμενου τοπικιστικού πνεύματος, που υπερεκτιμά την τοπική παράδοση και απαξιώνει την πολιτιστική ιδιαιτερότητα άλλων περιοχών.

Προτάσεις για την προστασία των ιδιωμάτων

Η γλώσσα -με όλες τις γεωγραφικές διαφοροποιήσεις, τις διαλέκτους και τα ιδιώματα- αποτελεί πηγή δημιουργικής έκφρασης για κάθε λαό. Επομένως, είναι αναγκαία η προστασία των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων κάθε τόπου, γιατί η εξαφάνιση ενός ιδιώματος συνιστά απώλεια ενός σημαντικού τμήματος του πολιτιστικού μας πλούτου.

Για την επίτευξη αυτού του στόχου απαιτείται:

- Να συγκροτηθούν φορείς μελέτης, προστασίας και διατήρησης των ιδιωμάτων, με την προϋπόθεση αυτά να μην αντιμετωπίζονται ως μνημειακά κατάλοιπα αλλά ως πηγές έμπνευσης που τροφοδοτούν διαρκώς την εξέλιξη των τοπικών πολιτισμών.
- Να εξοικειωθούν οι νέοι με τις τοπικές διαλέκτους της πατρίδας μας στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

- Να διοργανώνονται εκδηλώσεις -σε σχολικό και εξωσχολικό επίπεδο- και να υλοποιούνται ερευνητικές εργασίες και προγράμματα, με στόχο την ευαισθητοποίηση των μαθητών και την καλλιέργεια του ενδιαφέροντος για την προστασία της γλωσσικής μας κληρονομιάς.
- Να ενισχυθούν από την Πολιτεία φορείς και ιδρύματα που αγωνίζονται για τη διαφύλαξη, την προβολή και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και της γλωσσικής ποικιλομορφίας.

Κριτήριο Αξιολόγησης : Η αξία των τοπικών ιδιωμάτων

Α. Κείμενο :: Αππία - Εγνατία

Το Αππία και το Εγνατία μάς ξυπνούσαν χαράματα με τις άγκυρες. Το Εγνατία ήταν άσπρο και ανοιχτό μπλε και το Αππία κίτρινο σ' όλη την καρίνα. Απ' την άνοιξη έφερναν πολύχρωμους τουρίστες με σακίδια. Στο πρώτο μας σπίτι στα Πλατάνια πλάι στη θάλασσα, τους χάζενα με τις ώρες να κάνουν ότο-στοπ. Χάζενα και τους ψαράδες που απ' την αμμουδιά τραβούσαν τα δίχτυα και φώναζαν εν χορώ «ε-οπ», «ε-οπ». Στραφτάλιζαν τα φύκια, ολοκάθαρα, μολυβένια τα νερά. Όταν έφευγαν τα καράβια σφύριζαν σαν μεγεθυμένες караμούζες. Φεύγαμε και μεις καμιά φορά μαζί τους, νοερά. Ο μικρός κόλπος της πόλης μάς έωνε με όλα τα λιμάνια και τις θάλασσες της Γης.

Όταν πήγαμε στο δικό μας σπίτι, μα τη στεναχώρια της μάνας μου. Δίπλα ήταν ο γύφτικος **μαχαλάς**. «Τι θα γένομε» έλεγε. «Μεσ στους γύφτους». Ευτυχώς δεν μου μετέδωσε αυτό της το αίσθημα. Και τότε αλλά και τώρα, όποτε πηγαίνω στο πατρικό μου, η γειτνίαση μαζί τους είναι για μένα χαρά.

Η πόλη ήταν «μαζέματα», όπως λέγανε. Αρβανίτες, Γύφτοι, Βλάχοι, Μικρασιάτες πρόσφυγες, Βουνίσιοι απ' την Μουργκάνα αλλά και τον Γράμμο, Κερκυραίοι. Οι Κερκυραίες μιλούσαν μουσικά τραβώντας τις ουρές, κοφτά και τραχιά οι Αρβανίτες, κελαρυστά οι Βλάχοι, γεμάτοι απορία και θαυμασμό οι γύφτοι, με παροιμίες κάθε δεύτερη κουβέντα οι Βουνίσιοι. Σχολείο γλωσσικής αισθήσεως και ανεκτικότητας ήταν οι κουβεντούλες στους δρόμους, στις γειτονιές, στα καφενεία, στη λαϊκή. Έτσι διαμορφώθηκε μια γλώσσα ευφωνική, λίγο τραγουδιστή με απρόσμενα μπόλια απ' τα διάφορα ιδιώματα και τις γλώσσες.

Αλλά το αγαπημένο σχολείο των παιδιών του Γυμνασίου ήταν οι δύο σινεμάδες, ο «Σινέ-Οασις» και ο «Σινέ-Θύαμις». Πρόβαλλαν κάθε φορά τρεις ταινίες με ένα εισιτήριο. Έφτασαν νομίζω κάποτε να προβάλλουν τέσσερις. Μπαίναμε Σάββατο μεσημέρι και βγαίναμε αργά το βράδυ με αστράκια στα μάτια. Όταν έβγαινα μου φαινόταν ότι έλειπα απ' την πόλη χρόνια.

Την άνοιξη φεγγοβόλαγε ήπια το ηλιοβασίλεμα με χίλια χρώματα. Το ατενίζαμε με ρίγος και ενδιαφέρον - σαν να ήταν ανθρώπινο δημιουργήμα-•πιο πίσω ήταν η Δύση, απ' όπου έρχονταν τα καράβια και οι ταινίες. Στεφάνωνε αυτό το μεγάλο σινεμασκόπ όσα είχαμε δει στο σινεμά και τότε πλαντάζαμε. Σαν αγγελαγγιγμένοι βαδίζαμε γεμάτοι μυστικά και νοήματα. «Είναι πάνω στη ζούρλια» έλεγαν οι μανάδες μας με κρυφό θαυμασμό γι' αυτό το καινούργιο ύφος της ζωής.

Χρόνια και χρόνια η πόλη να κοιτάζει με επιμονή προς τη Δύση τα κατάφερε. Δεκάδες μεγάλα βαπόρια πλέον μπαινοβγαίνουν στο λιμάνι της. Μέρα-νύχτα, χειμώνα- καλοκαίρι γεμάτος ο κολλίσκος. Την ημέρα πολύχρωμος, τη νύχτα πάμφωτος από μετακινούμενες φωτισμένες νησίδες. Μεγάλωσε η πόλη. Δεν ακούγονται πλέον στο σπίτι μου οι άγκυρες. Πάνε και οι σινεμάδες, πάνε και το Αππία και το Εγνατία.

Καμιά φορά -επισκέπτης στην πόλη μου- κατεβαίνω στη βόλτα, στα Πλατάνια. Σπάνια συναντώ κανέναν γνωστό. Νέοι κάτοικοι μπήκαν στο προσκήνιο. Άλλοι γυμνασιόπαιδες νέμονται την πόλη με φωνές και ορμή. Ομολογώ πως τους θεωρώ λιγάκι **παρείσακτους**. Ούτε γύφτους βλέπω. Εδώ που τα λέμε, οι γύφτοι πάντα απουσίαζαν απ' τα δημόσια μέρη της τη βόλτα, απ' τα καφενεία, απ' τον σινεμά. Σπανίως έβλεπες καμιά γυναίκα τους στην εκκλησία. Ποιος ξέρει τι τους έλεγαν τα μάτια μας και κρυβόντουσαν. Ούτε ακούω από παιδιά, εκείνα τα διάφορα πουλάκια «τσι φάτσε», «γκίνε», «τσισβέτε», «μυρ». Φαίνεται πως οι νεότεροι γονείς ευθυγραμμίστηκαν με τη νεοελληνική καθομιλουμένη. Μπορεί να 'καναν καλά. Πάντως, σαν κάτι νόστιμο να λιγόστεψε.

Ανηφόριζα έφηβος το μεσημεράκι μετά το σχολείο για το σπίτι μου. Άνοιξη. Λουλούδια, μελίσσια και ραδιόφωνα. Ο ραδιοφωνικός σταθμός της Κέρκυρας εξέπεμπε συνέχεια εκείνα τα όμορφα έντεχνα λαϊκά. [...] Περπατούσα **ανέμελα**, με τα βιβλία ανά χείρας, χύμα, όπως ήταν τότε η μόδα. Αχ να περπατούσα πάλι έτσι, αλλά όμως να ήξερα τι ζούσα, όπως το ζω τώρα ως ανάμνηση.

Αυτοβιογραφικό κείμενο του Σωτήρη Δημητρίου, επιμέλεια: Μισέλ Φάις

ΘΕΜΑ 1

Α. Να εξηγήσετε με συντομία (20 περίπου λέξεις) το νόημα των παρακάτω φράσεων:

01. «Σχολείο γλωσσικής αισθήσεως και ανεκτικότητας ήταν οι κουβεντούλες στους δρόμους, στις γειτονιές, στα καφενεία, στη λαϊκή».
02. «Πάντως, σαν κάτι νόστιμο να λιγόστεψε».

03. «Ποιος ξέρει τι τους έλεγαν τα μάτια μας και κρυβόντουσαν».

Μονάδες 10

B1 . Με ποιες ιδέες του κειμένου συνδέονται οι φωτογραφίες που το συνοδεύουν;

Μονάδες 10

B2. Να γράψετε στο τετράδιό σας το γράμμα που αντιστοιχεί σε κάθε πρόταση (α, β, γ...) και δίπλα να σημειώσετε την ένδειξη ΣΩΣΤΟ ή ΛΑΘΟΣ.

Ο συγγραφέας :

01. Αναφέρει με νοσταλγία προσωπικές του εμπειρίες από την πόλη των παιδικών του χρόνων.
02. Υποστηρίζει ότι στην πόλη των παιδικών του χρόνων συνυπήρξαν άνθρωποι που μιλούσαν διαφορετικά ιδιώματα.
03. Πιστεύει ότι τα διαφορετικά ιδιώματα οδήγησαν σε μια γλώσσα που είχε αισθητική και εκφραστικότητα.
04. Θεωρεί θετικό ότι τα ιδιώματα αυτά χάθηκαν, όταν η πόλη αναπτύχθηκε.
05. Υποστηρίζει ότι τα τοπικά ιδιώματα χάθηκαν, επειδή οι νεότεροι κάτοικοι προσαρμόστηκαν στη νεοελληνική καθομιλουμένη.

Μονάδες 5

ΘΕΜΑ 2

A. «**Η πόλη ήταν "μαζέματα" ... απ' τα διάφορα ιδιώματα και τις γλώσσες**»: να εντοπίσετε τη δομή της παραγράφου, αναφέροντας τα αντίστοιχα αποσπάσματα.

Μονάδες 7

B1 . Στα ακόλουθα αποσπάσματα, που προέρχονται από το μυθιστόρημα του Σωτήρη Δημητρίου Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου (Κέδρος, σελ. 92-93), να αποδώσετε τις τονισμένες λέξεις-ιδιωτισμούς με λέξεις ή φράσεις της επίσημης γλώσσας:

Στον δρόμο κόλλησαν στο **μπουλουκι** (1) κι άλλοι, Αλβανοί και Έλληνες. Είδα μαν μακριά μια περίπολο.

«Μη **σπαράξετε**» (2), είπε ο Φιλίππης. Γέναμεν ένα με τα παλιούρια. Διάβηκαν, **αρεντέψαμε** (3). 'Κούσαμεν που ντουφέκαγαν κοντά και φωνές από ανθρώπους. Είχαν βρει άλλο μπουλούκι.

Παρεκότερα ένα παιδί μου **χάλεψε** (4) βοήθεια. Με **τήραζε** (5) το παιδί σαν μεγάλος και πρόσμενε από τεμένα. Το πήρα γκότσι. Παρακάτω 'κούσαμεν φωνές.

Είχε κοπεί το χιόνι και γκρεμίστηκαν καμιά δεκαριά νοματαίοι. Ήταν και οι γονέοι του παιδιού μέσα. 'Κούγαμαν για λίγο τις φωνές, κατόπι τους πήρε η ξενιτιά.

Νύχτα ακόμα, ξεπνοισμένοι, 'κούσαμεν μακριά τους πρώτους πέτους. Κοντεύαμαν σε κατοικιά, αλλά ήμασταν μέσα ή στην Ελλάδα; Άξαφνα ' κούσαμεν ομιλίες στ' αλβανικά κι αλυχτίσματα. Μου κόπηκαν τα ποδάρια. Μέσα ήμασταν. Παγώσαμεν στον τόπο. Μονάχα οι καρδιές χτυπάγανε. Μας έριξαν δυνατό φακό και κάποιος φώναξε. «Μην **σκιάεστε** (6), μο διαόλοι, είστε στο Ελληνικό».

Μονάδες 6x2= 12

B2. Να γράψετε ένα συνώνυμο για καθεμία από τις ακόλουθες λέξεις: **μαχαλάς, παρείσακτους, ανέμελα.**

Μονάδες 6

ΘΕΜΑ 3

Συζητάτε στην τάξη σας το παραπάνω αυτοβιογραφικό κείμενο και αναλαμβάνεις ως εκπρόσωπος του μαθητικού συμβουλίου να συντάξεις μια επιστολή προς τον συγγραφέα με την οποία τον προσκαλείς να συμμετέχει στην εκδήλωση του σχολείου σου με θέμα: Τοπικά ιδιώματα και νέοι. Στην επιστολή σου αυτή να παρουσιάσεις τη γνώμη σου για την αξία των τοπικών ιδιωμάτων και τη στάση που πρέπει να κρατούν οι νέοι απέναντί τους.

Μονάδες 50